

Tiqatz'eta' k'a achike rub'eyal xub'an chi re ri ach'alalri'il re'

Pa ri kitinamit ri xta Marta chuqa' ri ma Beto, xk'ulwachitäj jun nimaläj k'ayewal, yalan k'a q'axomal xuya' kan, xa ruman k'a taq man kina'on apo ki'.

Kan xa xe k'a kan ri', xkich'öb' k'a chi k'atzinel nkinuk' jun runuk'ulem samaj ach'alalri'il, richin k'a nkina' apo ki' chwäch ri k'ayewal.

Pa re jun kajtz'ik re' tiqaya' k'a retal ri achike ta k'ayewal k'o chi ruwajay

Taya' k'a retal ri k'ayewal k'o pa awachoch, ri akuchi' ta jikil yak'oje' wi, chuqa' k'a ri akuchi' tikirel yatel aninäj wi kan ta k'o jun k'ayewal.

Traducción al Kaqchikel por la Biblioteca y Centro de Documentación Dr. Julio de León Méndez, Centro de Información sobre Salud y Desastres de la Facultad de Ciencias Médicas; Universidad de San Carlos de Guatemala, la cual se hizo posible gracias al financiamiento de la National Library of Medicine-NLM; colaboración del Centro Regional de Información sobre Desastres para América Latina y el Caribe-CRID- y la Organización Panamericana de la Salud-OPS.

Runuk'ulem ach'alalri'il richin na'onem chwäch jun k'ayewal

XA RUXE'EL NA'OJ

Runuk'ulem ach'alalri'il richin na'onem chwäch jun k'ayewal

¿Achike ri runuk'ulem samaj?

Jari' k'a ri k'o chi nkib'an ri winaqi' e k'o pa jun ach'alalri'il, toq majani toqa, toq najin chuqa' toq xik'o yan ri k'ayewal.

¿Achike rusamaj jun runuk'ulem samaj?

Ri rusamaj re' ja ri nachajij ri kik'aslemal chuqa' ri kiraxnaqil ri awach'alal chuqa' k'a ri ameb'äl achajin.

● Nab'ey xkik'utuj k'a chi ke ri kati't kimama', pa ruwi' ri achike ri k'ayewal k'ulwachitajnäg pa ri kitinamit, chuqa' achike k'a etzelal rub'anon kan. Xkinik'oj k'a ronojel rukajtz'ik ri kachoch, ri samajib'äl xokisäs richin xb'an ri jay, chuqa' k'a ri akuchi' k'o wi ri jay.

● Konojel k'a ri kach'alal ki' xkinik'oj k'a ri man jkil tarub'anon ri pa kachoch, k'o k'a chixkik'utula' ki' chi kiwäch ¿achike ta k'a nqak'uwachij wi nok'ulun ta junb'ey chik ri k'ayewal? Xjikib'a' k'a chuqa' ri akuchi' ta jkil yek'oje' wi, ri akuchi' k'a tikirel ye'el pe wi kan ta k'o jun k'ayewal.

● Ri chi kachoch ek'äs wi ri kati't kimama' chuqa' k'a jun kich'itite' ri man kan ta yetikir chik yeb'iyin, xkijäm k'a ri kib'ey, ronojel k'a ri nuq'et kib'ey xkelesaj k'a el chi ri'.

● Rima Betochuqa' rixta Martaxkijachala' k'akisamaj ri winaqi' ri e k'o pa ri ach'alalri'il, re' kan kinuk'un wi k'a kan pa ri runuk'ulem samaj, ri etz'ib'atajnäg kan ja ka' re': keya'ox k'a pa taq peqäs ri wuj je' kan yalan k'a kejqalem, aninäq k'a tiya'ox k'a rutzijol ri k'ayewal richin ke'el ri winaqi', riqasäx k'a ri ruch'utul ri saqil (flipon), ketz'apix k'a ri jaqb'äl ya', chuqa' ri q'aq'b'äl, keto'ox ri winaqi' richin ye'el pe, keto'ox ri winaqi' ri k'atzinel chi ke ri kolob'äl aq'omanem, wi k'a kan k'atzinel toyox jun chik winäq, tinuk' k'a ri k'atzinel chi ke richin ri oxi' q'ij. Jujun k'a chi ke ri winaqi' ri e k'o pa ri ach'alalri'il, xya'öx k'a jun rusamaj, k'o k'a chi nub'an.

● Xb'ix k'a chire chi toq najin jun k'ayewal konojel k'a k'o chi:

- Kek'oje' ri akuchi' jkil yek'oje'.
- Man karakaro'
- Keb'e pa ri ixqanijay ri k'o naqaj
- Tiya'ox to'ik pa ri ixqanib'äl jay richin ri kinuk'ulem ri winaqi' chuqa' richin ruch'ajch'orsaxik chuqa' k'a ri nkik'utuj ri k'amöl taq b'ey.
- Tiya'ox rutzijol chi ke ri k'amöl taq b'ey pa ruwi' ri xetzelatej pa ri jay e k'o pa ri tinamit.

“Tz'etb'äl richin ninuk' runuk'ulem ach'alalri'il richin na'onem chwäch ri k'ayewal”.

	¿Achike k'o chi nib'an?	¿Achke nb'anon?	¿Achike rutzijol k'o?
●	Tik'utux chi ke ri ati't mama'j chuqa' k'a chi ke ri nima'q taq winaqi' pa ruwi' ri k'ayewal k'uowachitajnäg wi chuqa' k'a achike etzelal rub'anon kan.	Konojel k'a ri ach'alari'il	
●●	Ketz'et ri k'ayewal e k'o chi runaqaj ri jay, ri nikiya' ta k'ayewal pa kiwi' ri ach'alalri'il wi k'o k'ayewal.	Konojel k'a ri ach'alari'il	
●●●	Titz'et k'a ri k'ayewal ri k'o ta pajay, ri nutz'ila' ta kik'ojlem ri winaqi'.	Konojel k'a ri ach'alari'il	
●●●●	Tib'an rachib'äl ri jay ri akuchi' tiya'ox retal ri k'ayewal ye'ilitäj pa ri jay, ri akuchi' tikirel nkito' ki' ri winaqi', chuqa' k'a ri akuchi' ta tikirel ye'el ri winaqi', wi kan ta k'o jun k'ayewal.	Konojel k'a ri ach'alari'il	Tab'ana' ri achib'äl chupam ri kajtz'ik ri ko chirij re wuj re'.
—	Tijike' ri achike nb'anon ri jujun samaj.	Konojel k'a ri ach'alari'il	
—	Titojto'eb' ex ri samaj, achi'el ta najin jun k'ayewal, tib'an k'a elen pa ri jay, ache xa ta kan nk'ulwachitäj.	Konojel k'a ri ach'alari'il	
—●●	Tinuk' k'a jun wuj akuchi' ta e k'o konojel rajlab'al ri oyonib'äl ri kan e k'atzinel.	Ri te'ej tata'aj chuqa' k'a jun nimawinäq	
—●●●	Tiya'ox k'a pa jun peqäs konojel ri wuj yalan kejqalen. Titz'et achike je' ri e tz'ib'atel chwa re wuj.	Ri te'ej tata'aj chuqa' k'a jun nimawinäq	
—●●●●	Tiya'ox k'a pa jun peqäs konojel ri aq'om ri xtib'e k'atzin. Titz'et achike je' ri e tz'ib'atel chwa re wuj.	Ri te'ej tata'aj chuqa' k'a jun nimawinäq	